

KNAW Domeinmiddag Geesteswetenschappen 30-10-2017
'Open samenlevingen - randvoorwaarden en bedreigingen'

Maria Grever - Introductie

Geachte collega's,

In april dit jaar hebben we met enkele leden van het Domein Geesteswetenschappen gebrainstormd wat een goede thematiek zou zijn om de GW over het voetlicht te brengen binnen de KNAW. Het onderwerp moest aansprekend zijn voor de drie secties in ons domein: Historische wetenschappen; Filosofie en theologie; Taal en literatuurwetenschappen. Het thema moest een breed KNAW publiek trekken, zoals de leden van de andere drie domeinen, De Jonge Akademie en de Akademie van Kunsten. Tenslotte, het onderwerp moest ook een zekere actualiteit hebben. Eisen en verwachtingen die niet eenvoudig leken te combineren. Maar dat viel mee.

Nog vóór de zomer kwamen we uit op een thematiek die nu heel actueel is en vanuit diverse vakgebieden besproken kan worden: de *Vrijheid van woord en beeld: begrensd of onbegrensd*. De titel is nu 'Open samenlevingen - randvoorwaarden en bedreigingen', niet toevallig een verwijzing naar Karl Poppers beroemde werk *The Open Society and Its Enemies* (1945).

In Poppers visie is een open samenleving een samenleving waar burgers openlijk instituties en machtsstructuren kunnen bekritisieren zonder bang te hoeven zijn voor represailles. Onderwijs is onderscheiden van indoctrinatie en van machtsmisbruik door kerk of staat. Je kunt daar nog aan toevoegen: kunst en cultuur worden niet gecensureerd. Over de wetenschap stelt Popper dat een wetenschappelijke theorie zo geformuleerd dient te worden dat deze in principe weerlegbaar is. Dit is ook het criterium om gesloten en open samenlevingen van elkaar te onderscheiden. Kortom, een open samenleving berust op dialogische uitgangspunten.

Rens Bod en andere wetenschappers hebben onlangs een belangrijke oproep in de NRC geplaatst waarin zij hun zorgen hebben geformuleerd over de ondermijning van de universiteit als **kritische vrijplaats** door het nieuwe kabinet. Rutte III, zo stellen ze, onderwerpt de universiteiten aan het dogma van de drie K's: 'kennis, kunde, kassa'. De wetenschap wordt ondergeschikt gemaakt aan de kenniseconomie. Er komt geen extra geld voor de wetenschap. De sociale en geesteswetenschappen worden zelfs financieel gekort. In mijn optiek bedreigt deze korting uiteindelijk de vrijheid van de *hele* wetenschapsbeoefening.

Waarom is dat zo? De GW bieden bij uitstek argumenten om vrije wetenschap te beschermen. Zo staan in de filosofie, de theologie, de historisch wetenschap en de literatuurwetenschappen de variatie aan visies en de nadruk op multiperspectiviteit centraal. Alleen vanuit de breedte aan perspectieven kun je maatschappelijke fenomenen begrijpen. Twee epistemologische kwesties zijn in een gesloten samenleving dus problematisch: dat kennis voorlopig is en dat kennis multiperspectivisch van karakter is.

Daarnaast kan een open publiek debat over vrije wetenschap alleen zinvol zijn als de deelnemers voldoende kennis en historisch besef hebben. Politici zouden het boek van Christopher Clark, *Sleepwalkers*, eens moeten lezen. *Sleepwalkers* gaat over de manier waarop Europa in 1914 in een wereldoorlog werd gerommeld. Geen enkele situatie in de geschiedenis is hetzelfde, maar dat wil niet zeggen dat er geen historische analogieën te maken zijn. Van Clark kunnen we leren dat het helpen van de vijand van je vijand - zoals Frankrijk na 1871 deed met Servië om Duitsland te beteugelen - uiteindelijk tot een ongecontroleerde geweldsexplosie kan leiden. Toch hebben de VS ruim 100 jaar later de opstandelingen in Afghanistan van wapens voorzien in hun strijd tegen de Sovjet Unie. Het schijnt dat de CIA voor een miljard Amerikaanse dollars aan wapens leverde. Nou dat hebben ze geweten.

De marginalisering van de geesteswetenschappen vermindert de kansen op het genereren en verspreiden van belangrijke kennis en inzichten. Het risico is ook dat de randvoorwaarden om te reflecteren over wat vrijheid van wetenschappelijk onderzoek betekent, beperkt worden.

Vandaar dat ik extra blij ben met deze Domeinmiddag GW van de KNAW! In de volgende twee lezingen is een historisch perspectief heel belangrijk, maar ik verzeker u, de lezingen gaan in op een voor u allen breed en hoogst actueel thema.

De sprekers

- **Bas van Bavel**, hoogleraar transities van economie en samenleving, Universiteit Utrecht – *Open samenlevingen tussen staat, markt en maatschappelijk middenveld: een historisch perspectief.*
- **Erik-Jan Zürcher**, hoogleraar Turkse talen en culturen, Universiteit Leiden – *Mijn natie heeft gesproken. De terugkeer naar tribalisme in Erdogans Turkije.*

Ik geef graag het woord aan de sprekers. Veel dank voor uw aandacht.